

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ДОЛИНСЬКА МАРІЯ СТЕПАНІВНА

УДК 347. 65/68 (091)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО НОТАРІАЛЬНУ
ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ**

спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
академік АНВО України
ГРИЦУК Віктор Климович,
Львівський державний університет внутрішніх справ, декан
факультету № 6

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
БИСАГА Юрій Михайлович,
Ужгородський національний університет, завідувач кафедри
конституційного права та порівняльного правознавства

доктор юридичних наук, професор
НЕЛІН Олександр Іванович,
Київський університет туризму, економіки і права, проректор
з організаційно-правової роботи

доктор юридичних наук, професор
НИКИФОРАК Михайло Васильович,
Чернівецький національний університет імені Юрія
Федьковича, завідувач кафедри філософії та теорії права

Захист відбудеться 04 травня 2017 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14, зал засідань юридичного факультету, ауд. № 409.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий «28» березня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.О. Семків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ступінь розвитку нотаріальної діяльності є важливим показником як рівня правової системи країни, так і суспільної свободи. Виникненню нотаріату як складової правової культури передуює насамперед необхідність легалізації різних юридично значущих подій (фактів). Без нотаріуса практично не може обійтися будь-яка держава, фізична чи юридична особа, адже він є з'єднувальною ланкою між громадянами щодо їх ставлення до цивільних прав та обов'язків.

Нотаріат – це правовий інститут, носії якого – нотаріуси – уповноважені державою здійснювати та посвідчувати юридичні акти, надаючи їм публічної сили. Саме тому історія нотаріату збігається з історією доказів, коли письмові докази замінили усні.

Нотаріальна діяльність завжди виконувала важливу роль у суспільному житті країн, адже нею забезпечувалася приватна власність на майно, зокрема нерухоме. Від якості нотаріальної діяльності залежить нормальне функціонування цивільного обороту держави, ефективність охорони і захисту майнових прав та законних інтересів громадян й інших суб'єктів господарювання.

Правове регулювання нотаріальної діяльності – це державно-владний вплив на нотаріальні суспільні відносини за допомогою правових засобів з метою їх впорядкування, утвердження, охорони та розвитку. Воно зумовлене низкою чинників, зокрема: рівнем економічного розвитку суспільства, соціальною структурою суспільства, рівнем освіченості та правової культури громадян, рівнем засобів та методів правового регулювання.

Однак в історико-правовій літературі практично немає фундаментальних досліджень становлення законодавства про нотаріальну діяльність в Україні. Це вплинуло на вибір теми дослідження. Адже в умовах становлення основних державно-правових інститутів України зростає інтерес до історії процесів правотворення, зокрема у сфері нотаріальної діяльності.

Науковий аналіз еволюції законодавства про нотаріальну діяльність в Україні від зародження нотаріату до сьогодення дає змогу глибше зрозуміти специфіку розвитку нотаріату як правового інституту, пізнати систему нотаріальних правовідносин, що характеризують самобутність правової системи України, з'ясувати закономірності та забезпечити подальший розвиток правового регулювання національного права, зокрема нотаріального та нотаріального процесуального.

Недостатність знань з історії становлення правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні, існування значної кількості дискусійних проблем, необхідність удосконалення законодавства стосовно правового регулювання нотаріальними органами – все це також зумовлює актуальність дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ відповідно до теми «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичні виміри» (номер державної реєстрації 0116U004758).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в переосмисленні теоретичних і методологічних засад, світоглядних основ процесу еволюції законодавства про нотаріальну діяльність у контексті сучасної доктрини історії держави та права, а також проведенні комплексного аналізу еволюції правового регулювання нотаріальної діяльності на українських землях, комплексне висвітлення особливостей законодавства про нотаріальну діяльність на різних етапах його становлення.

Мета дослідження зумовила постановку та вирішення таких *завдань*:

- *з'ясувати* стан наукового дослідження проблеми, її історіографію, інтерпретації досліджуваних історико-правових явищ;
- *розкрити* методологічні основи передумов, обставин, історичних форм та закономірностей становлення законодавства про нотаріальну діяльність;
- *виявити* залежність розвитку нотаріальної діяльності від соціально-економічних, політичних, духовних та інших умов життя суспільства у стародавній Європі, зокрема в Римській та Візантійській імперіях;
- *окреслити* передумови генезису нотаріальної діяльності в Київській Русі (IX-XII ст.), Галицько-Волинській державі (1199-1349 рр.);
- *простежити* за правовим закріпленням нотаріальної діяльності у джерелах права на українських землях у складі Великого князівства Литовського;
- *встановити* особливості здійснення нотаріальної діяльності на українських землях у складі Королівства Польського та Речі Посполитої;
- *з'ясувати* основні характеристики порядку вчинення нотаріальних дій в Українській Козацькій державі;
- *проаналізувати* становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності на українських землях у складі Російської імперії;
- *розглянути* законодавство про нотаріальну діяльність на українських землях у складі Австрійської та Австро-Угорської імперій (1772-1918);
- *охарактеризувати* правове регулювання нотаріальної діяльності на українських землях у складі Польщі (1921-1939);
- *простежити* процес становлення правового регулювання нотаріальної діяльності у Радянській Україні;

– *проаналізувати* становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в незалежній Україні;

– *розробити та сформулювати* пропозиції, спрямовані на вдосконалення нотаріального законодавства та практики його застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що ґрунтуються на правовому, зокрема законодавчому, регулюванні нотаріальної діяльності органів та посадових осіб на території України впродовж IX – XXI ст.

Предметом дослідження є становлення і розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні (IX – XXI ст.).

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи.

За основу дисертаційного дослідження взято діалектичний метод, який дав змогу визначити закономірності розвитку нотаріальної діяльності та її законодавчого регулювання від зародження інституту нотаріату до сьогодення (підрозділи 2.1–2.5, 3.1–3.3, 4.1–4.2).

Історичний метод використано для відтворення еволюції як нотаріальної діяльності, так і порядку законодавчого регулювання нею (підрозділи 2.1–2.5, 3.1–3.3, 4.1–4.2).

Метод герменевтики сприяв пізнанню (вивченню) текстів нормативних актів, архівних матеріалів, інших документів, аналізу й оцінки змісту монографічних праць, наукових публікацій, що дало змогу узагальнити політико-правові явища та властивості предмета дослідження (підрозділ 1.1–1.2, 2.1–2.5, 3.1–3.3, 4.1–4.2).

Широкого застосування набули загальнонаукові методи, а саме: логіко-історичний, який передбачає наповнення будь-якої логічної моделі історичним змістом задля унеможливлення підміни реальності на раціонально вибудований логічний ряд поза межами об'єктивної дійсності.

Правова реконструкція еволюції законодавства про нотаріальну діяльність коригувалася за допомогою потребового підходу для аналізу значного пласту історичних і юридичних фактів (підрозділи 2.1–2.5, 3.1–3.3, 4.1–4.2); структурний і системний методи забезпечили вивчення особливостей розвитку нотаріальної діяльності на українських землях у складі інших держав (підрозділи 2.3–2.5; 3.1–3.3).

Статистичний метод, як один із конкретно-наукових методів, спрямований на розв'язання математичного порядку: виявити найбільш значущі показники, що дали можливість проілюструвати соціально-економічні чинники законодавчого регулювання нотаріальної діяльності в Україні (підрозділи 4.1, 4.2).

Метод моделювання використано при розробці пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства про нотаріальну діяльність та практики його застосування (підрозділи 4.1, 4.2).

Спеціально-правові методи застосовувалися в їх оптимальному співвідношенні: історично-правовий метод ґрунтується на доктрині синтезних, інтегрованих досліджень правових явищ та історичних процесів. Цей метод є квінтесенцією всього дослідження, оскільки саме йому було відведено провідну роль – розкриття еволюції законодавчого регулювання нотаріальної діяльності у зазначених хронологічних межах з усією конфліктністю, характерною для проникнення нових правових, економічних, соціальних, політичних явищ у нотаріальну діяльність, із недосконалим правовим регулюванням нотаріату (підрозділи 2.1–2.5, 3.1–3.3, 4.1–4.2); порівняльно-правовий метод націлював на зіставлення окремих норм, що регулюють нотаріальну діяльність, сприяв науковому пошуку загального й особливого у правових актах (підрозділи 4.1, 4.2).

Загалом у роботі використано комплекс методів, базованих на принципах їх взаємодоповнюваності (або поліметодологізму).

Емпіричну основу дослідження складають праці дослідників історії держави і права України, історії цивільного і нотаріального права та нотаріального процесу, опубліковані та виявлені нормативно-правові акти відповідних галузей права, документи й матеріали фондів Центрального державного історичного архіву України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні самостійним концептуальним дослідженням еволюції законодавства про нотаріальну діяльність на землях, які сьогодні складають територію України. Елементи наукової новизни одержаних результатів дослідження виявляються, зокрема, в тому, що:

уперше:

- висвітлено історію законодавства про нотаріальну діяльність в Україні як окремого історико-правового процесу, безпосередньо пов'язаного з історико-правовими процесами становлення нотаріальної діяльності як специфічного виду юридичної діяльності, професіоналізації нотаріальної діяльності, організації, самоорганізації, самоврядування та саморегулювання професійних корпорацій нотаріусів, опосередковано пов'язаного зі становленням правових засад та цінностей нотаріальної діяльності, уявлень про місце та роль нотаріусів, їх професійних об'єднань у суспільстві та державі, правової традиції українського народу;

– на основі авторського доктринального визначення поняття історіографії становлення та розвитку законодавства про нотаріальну діяльність – як сукупності досліджень у галузі права, сукупності наукових праць, присвячених зародженню, становленню та перспективам розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності в конкретний історичний період, які відображають еволюційний процес накопичення та вдосконалення правового знання, є логічно взаємопов'язаною та несуперечливою системою наукових знань і синтезовані тематичною єдністю – сформовано розуміння історіографії нотаріату як окремого тематичного напрямку української історико-

правової науки, для якого характерне широке розуміння нотаріальної діяльності, розвиток поняттєвого апарату історико-правових досліджень нотаріату, цивілізаційний підхід як основний концептуальний підхід;

– обґрунтовано, що історія законодавства про нотаріат в Україні ґрунтується на головних відмінностях у праві, історичною основою яких були зміни в політичній, економічній, соціальній, релігійній історії. Серед найістотніших змін, які вплинули на розвиток інституту та правове регулювання нотаріальної діяльності, були рецепція римського права у середньовічній Європі, становлення сучасної (модерної) держави, розвиток та уніфікація державного права, систематизація приватного (цивільного) права;

– виокремлено дві історичні лінії у розвитку інституту нотаріату на українських землях, які формували його два типи: публічний (державний) та латинський (вільний) нотаріат. Публічний характер нотаріату забезпечувало законодавство про нотаріат, встановлене державою. Приватний характер латинського (вільного) нотаріату забезпечувало корпоративне право, основу якого складали статuti професійної нотаріальної корпорації. Публічно-приватний характер інституту нотаріату на сучасному етапі розвитку забезпечує не тільки законодавство України про нотаріат, а й акти «м'якого» нотаріального права, в яких сформульовані загальновизнані професійні та етичні принципи нотаріату (наприклад, Європейський кодекс нотаріальної професійної етики);

– виокремлено критерії та здійснено періодизацію розвитку законодавства про нотаріальну діяльність в Україні з виділенням чотирьох етапів – церковно-партикулярного, державно-правового, радянського, сучасного (публічно-саморегулюючого). Для церковно-партикулярного права характерною є визначальна роль церкви та професійних корпорацій у правовому регулюванні нотаріальної діяльності та множинний (неуніфікований, партикулярний) характер форм (джерел) права, які регулювали нотаріальну діяльність. На державно-правовому етапі нотаріальну діяльність в основному регулює держава, а норми, які регулюють, утворюють окремий інститут кодифікованого цивільного права. Для радянського етапу характерне перетворення нотаріату у державний орган і формування спеціального законодавства про нього. На сучасному етапі законодавство про нотаріат набуває системного характеру, розширюючи коло форм (джерел) нотаріального права за рахунок міжнародних актів, виокремлюються норми нотаріального процесу, зростає роль актів нотаріату як саморегулюючої організації;

– спеціально проаналізовано процес професіоналізації нотаріальної діяльності на українських землях, який мав еволюційний характер і фактично започаткований підготовкою та номінуванням нотаріусів-русинів (українців) у Замойській академії, патрон якої Ян Замойський отримав від Ватикану привілей для навчання публічних нотаріусів, що також знаменувало перехід до системи римського нотаріату. З цього часу правове регулювання нотаріальної діяльності зорієнтовано на визначення правового статусу нотаріуса, професійних та етичних

вимог до нього, місце нотаріальних корпорацій (органів, організацій) у державному та правовому механізмі, саморегулювання професійних об'єднань нотаріусів;

– на основі історичної традиції та тенденцій розвитку нотаріальної діяльності в Україні обґрунтовано доцільність спеціального законодавчого регулювання нотаріального процесу шляхом прийняття Закону України «Про нотаріальний процес» або «Нотаріальне провадження»;

удосконалено:

– поняттєвий апарат історико-правової науки на основі аналізу історичних уявлень про нотаріальну діяльність, нотаріат, професійного нотаріуса, професійні об'єднання (корпорації) нотаріусів та їх трансформацію у законодавчі дефініції;

– історичну схему становлення нотаріальної діяльності в Україні, історичні витoki правового регулювання якої відносяться до часів та правової традиції Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Перші формальні ознаки нотаріальних функцій на Русі виявляються в діяльності «печатника» княжої адміністрації, який складав та реєстрував письмові документи, здійснював «перший контроль» за якістю та достеменністю документів. Зародження правового інституту нотаріату за часів Київської Русі підтверджують договір Русі з Візантією 911 року, численні норми «Руської правди», а також духівниці Климента і Антонія Римлянина та два заповіти князя Володимира Васильковича Волинського. Ці документи є відправним пунктом у процесі розвитку українського нотаріального законодавства та зародження праорганів нотаріату, а точніше прирівняних до нотаріальних органів – квазінотаріату;

– тезу, що у правовому регулюванні нотаріальної діяльності у Галичині у складі Польського королівства (1387–1569 рр.) простежується вплив західної традиції права, зокрема на ґрунті канонічного права;

– твердження про те, що до 31 листопада 1871 року на території західноукраїнських земель нотаріальні функції виконували канцелярії судів. Писарі суду (секретар, тобто нотаріус) вели так звані актові книги (введені Литовським статутом 1529 р), в яких записували (реєстрували) документи: заповіти, договори, закладні, відступні та інше;

– наукову позицію, що правове регулювання нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях, які перебували в складі Австро-Угорської монархії, здійснювалося переважно за Нотаріальним порядком 1871 року, відповідно до якого нотаріат вважався корпорацією, водночас не відокремлюючись від судових органів. Тобто розвиток нотаріату як в Австро-Угорщині, так і на західноукраїнських землях під її юрисдикцією, відповідав європейській (латинській) моделі. Цей порядок діяв на території Галичини і після розпаду Австро-Угорщини: як у Західній Українській Народній Республіці, так і після передачі у 1923 р. Галичини до складу Польщі – до 1 липня 1934 року;

– положення про те, що розвиток українського нотаріату з кінця XVIII до початку XX ст. на українських землях, які входили до Російської імперії, характеризувався тими ж рисами і регулювався уніфікованим російським законодавством. Зокрема, правове регулювання нотаріальної діяльності на українських землях, які входили до Російської імперії, здійснювалося «Положенням про нотаріальну частину» 1866 р., що зумовило появу єдиного універсального інституту нотаріату як форми публічної діяльності незалежних нотаріусів, уповноважених державою на вчинення нотаріальних дій;

– положення про відмінності правового регулювання нотаріальної діяльності у радянський період та встановлено, що воно здійснювалося як частиною державного апарату в межах сформованої адміністративної системи. Призначення тогочасного нотаріату – забезпечити функціонування цивільного обороту, що змінювалося залежно від ставлення Радянської держави до місця цивільного права у регулюванні суспільних відносин;

– характеристику історичних недоліків правового регулювання нотаріальної діяльності, серед яких найістотнішим є великий, несистематизований масив підзаконних нормативних актів, які підважують пряму дію законів про нотаріат, у зв'язку з чим існують суттєві передумови для подальшого реформування нотаріату;

набули подальшого розвитку:

– положення, що римський та візантійський нотаріат заклали базис (основу) побудови інституту нотаріату та нотаріального процесу, яка з певною часткою трансформації була запозичена українським законодавством. Функціонально нотаріат латинського типу походив від римських табеліонів, а в корпоративному сенсі – від візантійських табуляріїв, оптимально й органічно об'єднав індивідуальність Заходу з колективізмом Сходу;

– характеристика розвитку нотаріату та його правового регулювання за часів Литовсько-Руської держави, який ґрунтується на «Руській правді» і звичаєвому праві та розвивається під впливом польського, німецького права, рецепційованого римського та візантійського права;

– положення, що безпосереднього підтвердження правового регулювання нотаріальної діяльності у Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 років немає. Однак статuti опосередковано заклали підвалини нотаріального процесу, зокрема: передбачали вимоги до посади писаря як майбутнього нотаріуса, встановлювали порядок реєстрації нотаріальних дій, регулювали порядок укладання, посвідчення та реєстрації заповітів і договорів;

– знання про підвалини правового регулювання нотаріальної діяльності в Українській Козацькій державі, сформалізованої, зокрема, в Інструкції судам гетьмана Д. Апостола від 13 липня 1730 року, що регулювала порядок складання духовних записів (заповітів) та у Кодексі

1743 р. «Права, за якими судиться малоросійський народ», що встановлював порядок укладення договорів і заповітів та їх реєстрації;

– положення, що законодавством Другої Речі Посполитої розпочато новий етап в історії як польських нотаріусів, так і нотаріусів на західноукраїнських землях, що перебували під юрисдикцією Польщі. Цим законодавством нотаріусів визнано високоосвіченими та висококваліфікованими незалежними юристами з правом професійного об'єднання;

– характеристика Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. як одного із проявів правової реформи в Україні, що створив правові підстави для впровадження в державі нотаріальної діяльності латинського типу. Цей Закон став початком правової реформи у сфері нотаріату та змінив існуючу організаційну структуру нотаріату в Україні, наблизивши її до світових стандартів латинського нотаріату, забезпечив паралельне функціонування державного нотаріату та приватного нотаріату, підняв престиж професії нотаріуса.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони використовуються в *освітньому процесі* у Львівському державному університеті внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Історія держави і права України», «Історія держави та права зарубіжних країн», «Історія та культура України», «Міжнародне приватне право», «Нотаріат», «Нотаріальний процес», «Нотаріальне право», «Римське приватне право», «Теорія держави і права», «Методологія сучасного правознавства», «Цивільне право» (Акт впровадження від 27 травня 2016 р. за № 22).

Крім того, сформульовані й обґрунтовані в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані в інших сферах діяльності, зокрема:

– у *науково-дослідній сфері* – для подальших наукових розробок в галузі історії держави і права України та нотаріального права України;

– у *сфері правотворчості* – для подальшого вдосконалення Цивільного кодексу України, Закону України «Про нотаріат», інших актів цивільного законодавства, які регламентують спадкові правовідносини й діяльність органів нотаріату;

– у *правовиховній сфері* – для підвищення рівня правової культури службовців органів державної влади й управління, місцевого самоврядування, а також населення.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення дисертації обговорювалися і були схвалені на засіданні кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ.

Окремі положення дисертації були предметом обговорення на таких науково-практичних заходах, як: Міжнародна науково-практична конференція «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Ужгород, 16–17 лютого 2013 р.); Перша міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми теорії і практики нотаріального, цивільного,

виконавчого процесу: їх співвідношення та взаємодія» (м. Київ, 21–22 лютого 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні напрями теоретичних та практичних досліджень 2013» (м. Одеса, 19–30 березня 2013 р.); Міжнародні наукові Інтернет-конференції (м. Миколаїв, 20 квітня 2013 р., 17 травня 2013 р.); X Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку і актуальні проблеми України та країн світу» (м. Львів, 16–17 травня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин» (м. Хмельницький, 17–18 травня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 18–19 травня 2013 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Суми, 18–19 травня 2013 р.); Міжнародна конференція «Наука і сучасність: виклики глобалізації» (м. Київ, 25 травня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон, 14–15 червня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми та шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві та освіті 2013» (м. Одеса, 18-29 червня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Боротьба з торгівлею людьми» (м. Львів, 21 червня 2013 р.); Міжнародна конференція «Фрагментація наукових досліджень: перспективи та проблеми» (м. Київ, 28 липня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Напрями вдосконалення правотворчої діяльності в Україні як основи створення узгодженої системи ефективних нормативно-правових актів» (м. Сімферополь, 09-10 серпня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної адміністрації у напрямку розвитку правової системи України» (м. Київ, 10–11 серпня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства» (м. Донецьк, 17–18 серпня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 16–17 серпня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики для України у сфері права в умовах глобалізації» (м. Запоріжжя, 23–24 серпня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Стан та перспективи розвитку юридичної науки» (м. Дніпропетровськ, 31 серпня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Херсон, 25–26 жовтня 2013 р.); Четверта Міжнародна наукова конференція «Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського» (м. Одеса, 8–9 листопада 2013 р.); Міжнародна наукова конференція «Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин» (м. Київ, 22 листопада 2013 р.); IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Гармонізація правових засад підприємництва» (м. Луганськ, 24–

28 березня 2014 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 12 червня 2013 р., 21 травня 2014 р., 27 травня 2015 р.); XX1 Міжнародна науково-практична конференція «Теорія та практика сучасної юридичної науки (м. Ростов–на–Дону, 25 квітня 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень» (м. Запоріжжя, 30–31 травня 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Права та свободи людини і громадянина: механізм їх реалізації та захисту різними галузями права» (м. Братислава, Словацька Республіка, 19–20 вересня 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правові реформи в Молдові, Україні та Грузії в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Кишинів, Республіка Молдова, 7–8 листопада 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право і держава: проблеми розвитку і взаємодії у XXI ст.» (м. Запоріжжя, 30–31 січня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Юридична наука та практика у третьому тисячолітті» (м. Кошице, Словацька Республіка, 27–28 лютого 2015 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права», присвячена 90-річчю від народження академіка В. З. Янчука (м. Київ, 22–23 травня 2015 р.); Науково-практична конференція «Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції» (м. Львів, 8–9 лютого 2016 р.); 2-а міжнародна науково-практична конференція «Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження, актуальні проблеми», присвячена 5-річчю створення кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, 25–26 березня 2016 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в індивідуальній монографії (ЛьвДУВС, 2015, 57, 43 д. а.), 47 статтях, що опубліковані у виданнях, які внесені до Переліку наукових фахових видань України (зокрема 3 статті у виданні, яке включено до міжнародних наукометричних баз даних); 12 – у періодичних зарубіжних наукових виданнях; 36 тезах доповідей та повідомлень на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, які містять чотирнадцять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 465 сторінок, із них основного тексту – 377 сторінок. Список використаних джерел налічує 658 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і розкрито наукову новизну теми дисертації, зазначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, методологічні, науково-теоретичні, нормативні основи, сформульовано основні положення і висновки, що виносяться на захист, схарактеризовано методи дослідження, використані в роботі. Підкреслено теоретичне та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про їхню апробацію, наведено дані про публікації в наукових виданнях.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження проблем становлення та розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні» складається з двох підрозділів і містить характеристику стану наукової розробки історіографії становлення та розвитку законодавства про нотаріальну діяльність в Україні, а також окреслено методологію дослідження.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукового дослідження питань становлення та розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні»* показано формування окремого тематичного напрямку в українській історіографії держави та права – історіографії нотаріальної діяльності та нотаріату. Попри світоглядні відмінності, різноманітність концептуальних підходів, методів і прийомів пізнання, більшість наукових праць з історії нотаріату в Україні об'єднує атрибутивний підхід, який зосереджує увагу на визначальній рисі нотаріальної діяльності – її превентивному (попереджувальному) характері, що полягає у здійсненні дій, спрямованих на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів (надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам). Зміст нотаріальної діяльності загалом характеризує і решту ознак, зокрема наявність спеціальних організацій (професійних) чи органів нотаріату та квазінотаріату, які діють з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також правове регулювання нотаріальної діяльності, яке забезпечує її публічний характер.

Застосування у наукових працях з історії нотаріату атрибутивного підходу (свідомо чи не свідомо) дає змогу певним чином їх класифікувати.

Найбільшу групу складають наукові дослідження, в яких нотаріальна діяльність розглядається як складова історико-правової реальності, але не є предметом спеціального дослідження. До них належать праці таких українських істориків права та цивілістів, як: В. Бездрабко, І. Безклубий, Л. Білецький, С. Благовісний, В. Бліхар, І. Бойко, О. Бунчук, М. Василенко, О. Вінниченко, М. Гетьманчук, М. Владимирський-Буданов, О. Вовк, В. Глиняний, Ю. Гошко, Б. Греков, В. Грищук, І. Грозовський, П. Гураль, Г. Демиденко, М. Демкова, О. Дзера, Р. Достдар, Л. Дячук, В. Єрмолаєв, Н. Єфремов, Д. Забзалюк, Ю. Заїка, П. Захарченко, М. Кобилицький, А. Кольбенко, В. Кульчицький, Р. Лащенко, Ф. Леонтович, П. Лепісевич, В. Макачук, Х. Майкут, С. Місевич, М. Настюк, М. Никифорак, Є. Орач, І. Паньонко, Б. Петришак, О. Підпригора, Н. Полонська-Василенко, В. Рубаник, Б. Совенко, М. Страхов, І. Терлюк, Б. Тищик, А. Ткач,

Г. Трофанчук, І. Усенко, Г. Федущак-Паславська, Є. Харитонов, О. Харитонova, Н. Хома, Р. Шандра, В. Шатіло, О. Шевченко, Ю. Шемшученко Д. Яворницький, А. Яковлів та інші.

Історію нотаріальної діяльності досліджували зарубіжні вчені: В. Анєв, Ч. Ахмедов, І. Богатирьова, С. Вименец, І. Вольман, М. Долгов, Н. Дьоміна, А. Єрьоменко, С. Карплук, А. Квітко, М. Коростовцев, М. Ляпідевський, Д. Малєц, Л. Мандельштам, І. Медведєв, М. Мерлотті, А. Олейнова, К. Неволін, А. Нольде, Ж. Пієпу, Ю. Пожарская, Г. Пригоровський, Х. Пютцер, Д. Сидоренко, В. Томсинов, А. Тюменев, А. Фемеліді, О. Філіпова, І. Черемних, Л. Шаповалова, Я. Щапов, С. Юшков, Ж. Ягра, В. Ярков та ін.

Виділення нотаріальної діяльності як головного атрибуту досліджуваного явища характерно для наукових праць дослідників нотаріату: І. Аршави, В. Баранкової, М. Башти, О. Бочан, Н. Василини, А. Гуледзи, Г. Гулевської, Л. Данюк, М. Дякович, Л. Єфіменка, Н. Ільєвої, Ю. Ільїної, М. Кальницького, Ю. Козьякова, В. Комарова, О. Король, Р. Кочерьянца, Х. Майкут, В. Марченка, О. Неліна, М. Никифорака, Ю. Орзіха, С. Пасічник, Б. Петришак, Л. Радзієвської, В. Степаненка, Г. Трофанчука, С. Фурси, Є. Фурси, В. Черниша, К. Чижмарь, В. Шатіла, Л. Шевчук (Ясінської) та інших.

Найповніше атрибутивний підхід реалізований у наукових працях, основним предметом дослідження яких була історія нотаріату в Україні, а саме: в дисертаційній роботі Л. Ясінської «Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект)», монографіях: О. Неліна «Інститут нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення», М. Кальницького «Нариси історії нотаріату України», О. Король, М. Башти «Чорнила нотаріуса віками не вицвітають».

Проте у більшості з цих праць головний акцент поставлено на розвиток інституту нотаріату, а відтак визначення його місця в інституційній системі та державному механізмі на українських землях впродовж тривалого часу. Наприклад, Л. Ясінська довела, що вітчизняний нотаріат тяжіє більше до публічно-, а не приватно-правових засад. Відтак нотаріат у більшості досліджень постає як функціонально та інституційно відособлена сфера публічної влади. Проте історико-правовий процес становлення нотаріату як публічного органу не є однозначним та завершеним. Це підкреслює ще одна атрибутивна ознака нотаріальної діяльності – її правове регулювання. Історіографічному знанню про нотаріальну діяльність та нотаріат в Україні бракує саме цієї складової – системного знання про правове регулювання нотаріальної діяльності, яке б враховувало не тільки внутрішній (генетичний) розвиток інституту нотаріату, а й зовнішній державний та правовий розвиток, зокрема формування українського права та його форм (джерел).

В Україні немає наукових праць, в яких було б узагальнено історію правового регулювання нотаріальної діяльності як специфічного історико-правового процесу. Водночас саме такі

дослідження є необхідною складовою історико-правового дослідження, що відрізняє його від історичних, соціологічних чи інших наукових досліджень.

Запропонована дисертаційна робота містить детальний аналіз пам'яток права та інших форм (джерел) права. Це, зокрема: Еклога, Книга Епарха, Руська Правда, Литовські статuti (1529, 1566, 1588 pp.), інструкція Гетьмана Данила Апостола судам від 13 липня 1730 р., «Процес короткий приказний» 1734 р., «Суд і розправа в правах малоросійських» 1750 р., «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., російське Положення про нотаріальну частину 1866 р., Австрійський Нотаріальний Порядок 1871 р., польське Право про нотаріат 1933 р..

Характеризуючи розвиток законодавства в радянській Україні, автором здійснено ґрунтовний аналіз українських нотаріальних Положень 1923, 1925, 1928, 1944, 1956, 1964 pp., Закону УРСР «Про державний нотаріат» 1974 року.

Законодавство, що регулює нотаріальну діяльність в незалежній Україні, охоплює дуже багато нормативно-правових актів. До яких, насамперед слід віднести Закон України «Про нотаріат» 1993 р., Цивільний, Сімейний, Земельний, Податковий, Господарський кодекси, численні законодавчі акти, а також інші нормативно-правові акти, що стосуються діяльності органів нотаріату та квазінотаріату.

У підрозділі 1.2 «Методологія дисертаційного дослідження» розкривається методологічна основа дисертаційної роботи.

Правова реконструкція еволюції законодавства про нотаріальну діяльність коригувалася за допомогою потребового підходу для аналізу значного пласту історичних і юридичних фактів. При дослідженні використано взаємопов'язані наукові теорії, парадигми, концептуальні підходи та методи, застосувавши принципи їхньої взаємодоповнюваності або поліметодологізму.

Методологія дослідження історії законодавчого регулювання української нотаріальної діяльності передбачає насамперед пошук виваженого співвідношення загальних (філософських) підходів та загальнонаукових методів пізнання зі спеціальними та власними правовими методами.

Методологічною основою дослідження історії українського нотаріального законодавства є використання загальнонаукових та окремих конкретно-наукових і спеціально-правових методів пізнання.

Зокрема, використання діалектичного методу пізнання дало змогу визначити певні закономірності розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності, починаючи від його генезису в Київській Русі до сучасного незалежного нотаріату. Закон переходу кількісних змін у якісні свідчить, що розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності невід'ємно пов'язаний із загальними правовими нормами, які діють у відповідний відрізок історії, зокрема цивільно-правовими.

Історичний метод використано для відтворення історії виникнення й розвитку законодавства про нотаріальну діяльність, починаючи від давніх часів до сьогодення;

підтвердження – як історія правового регулювання української нотаріальної діяльності відображала особливості історичного процесу розвитку української нації, держави і права.

Широкого застосування набули загальнонаукові методи, а саме: логіко-історичний, який передбачає наповнення будь-якої логічної моделі історичним змістом задля унеможливлення підміни реальності на раціонально вибудований логічний ряд поза межами об'єктивної дійсності.

За допомогою аксіологічного методу визначається якість нотаріальних нормативних актів древньої Русі, Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського, Польського Королівства, Української Козацької держави, Російської та Австрійської імперій, Польщі, радянської України щодо їхньої відповідності морально-етичним категоріям.

Статистичний метод як один із конкретно-наукових методів використовувався у визначенні ефективності правового регулювання нотаріальної діяльності на різних етапах його розвитку

Використовуючи порівняльно-правовий метод, автор намагався якнайглибше проаналізувати становлення та розвиток нотаріальної діяльності та стан її правового регулювання, виявити загальне й особливе в межах окремого історичного періоду (синхронне порівняння), або на різних етапах їхнього розвитку (діахронне порівняння).

За допомогою історично-правового методу уможлиблювалося ретроспективне пізнання еволюції законодавства про нотаріальну діяльність в Україні.

Його повнота забезпечувалася поєднанням історично-правового методу як власного методу науки історії держави та права з іншим спеціально-юридичним методом пізнання позитивного права – догматичним. Догматичний метод представлений у дисертації способами, засобами і правилами оперування з професійними юридичними об'єктами – конструкціями, поняттями, принципами.

За допомогою догматичного методу показано, що юридична догма у сфері нотаріальної діяльності і професійне мислення нотаріусів формувалися одночасно. Саме юридичне мислення професійних нотаріусів зумовило наступність правового регулювання нотаріальної діяльності, за допомогою юридичної догми віддиференціювало право від інших соціальних регуляторів нотаріальної діяльності.

Метод моделювання використано при розробці пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення нотаріального законодавства та практики його застосування.

Метод герменевтики сприяв пізнанню текстів нормативних актів, архівних матеріалів, інших документів, аналізу й оцінці змісту монографічних праць, наукових публікацій.

Під час дослідження законодавства про нотаріальну діяльність застосовувалися такі взаємопов'язані наукові методи (теорії, парадигми, як: діалектичний, історичний, порівняльний, герменевтичний, аксіологічний (ціннісний), системний, структурний, синергетичний, комплексний та інші методи дослідження.

На думку автора, подальші дослідження становлення та розвитку законодавства про нотаріальну діяльність базуватимуться не лише на традиційних правових методах дослідження, але й специфічних методах і підходах, зокрема на психологічних, антропологічних, цивілізаційних, синергетичних, герменевтичних, кібернетичних, гуманістичних, семіотичних.

Розділ 2 «Правові основи нотаріальної діяльності на українських землях IX – у першій половині XIX століття» складається із п'яти підрозділів і містить аналіз становлення та розвитку нотаріальної діяльності та її правового регулювання на українських землях у досліджуваний період.

У підрозділі 2.1 *«Передумови становлення нотаріальної діяльності у Римській та Візантійській імперіях та її розвиток у державах Середньовічної Європи (IX- XVI ст.)»* зазначається, що виникнення органів, які виконують нотаріальні функції, в Стародавній Європі обумовлено доволі високим рівнем розвитку господарського життя, що зумовлює потребу в укладенні договорів і забезпеченні їхнього правового значення, публічного визнання, тобто їхньої юридичної вірогідності. Нотаріальне засвідчення виникло з природної потреби суспільства у впорядкуванні суспільних відносин власності на нерухоме майно і закріпленні прав та обов'язків його набувачів.

Зародження квазінотаріату, праобразу нотаріату, відбулося у Вавилоні, Єгипті та Стародавній Греції.

У Давньому Єгипті відбулося зародження не тільки праорганів квазінотаріату та нотаріальних архівів, але й започатковано основи майбутнього нотаріального процесу, який ґрунтувався на нормах звичаєвого права.

Одну з перших форм нотаріату знаходимо і в стародавній Єврейській державі. Новий та Старий Завіти – приклади одних із найвідоміших світових правочинів, до складання яких залучені особи – писарі-євангелісти, які були попередниками майбутніх нотаріусів. Вказане дає підстави стверджувати про зародження нотаріального процесу в древній Єврейській державі.

Праоргани нотаріату та правове регулювання нотаріальної діяльності виникли в Римській імперії водночас із римським правом.

Після падіння Західної Римської імперії склалися умови для паралельного існування і розвитку нотаріату на Заході та Сході, разом з рецепцією римського права країнами Європи був запозичений і нотаріальний інститут.

Розвиток правового регулювання праорганів нотаріату у Візантійській імперії в основному базувався на законодавстві імператора Юстиніана. Доказом існування правового регулювання праорганів нотаріату – табуляріїв – є «Книга Епарха» (збірник статутів константинопольських цехів візантійського імператора Лева VI (886–912), перший титул якої має назву «Про табуляріїв».

Нотарії, табеліони, табулярії були предвісниками органів нотаріату та квазінотаріату, а також свідками та носіями європейської цивілізації, передаючи з покоління в покоління свій правовий досвід. Римський та візантійський нотаріат заклали базис (основу) побудови інституту нотаріату та нотаріального процесу.

Функціонально нотаріат латинського типу походив від римських табеліонів, а в корпоративному сенсі – від візантійських табуляріїв, що оптимально й органічно об'єднав індивідуальність Заходу з колективізмом Сходу.

Сам термін «нотаріус» застосовувався у багатьох країнах феодальної Європи в дуже широкому розумінні, та в багатьох випадках не мав нічого спільного з функцією нотаріуса у «чистому» вигляді. Зокрема, історично нотаріусами називалися: судді, писарі та допоміжні писарі судів, земельні та муніципальні писарі, а також інші працівники канцелярій.

Аналізуючи праці дослідників нотаріату та законодавство, приходимо до висновку, що перетворення нотаріату на державну посаду започатковано в Італії, яка здійснила рецепцію римського табеліонату. Стверджуємо, що капітулярії Карла Великого та його наступників, міські статuti, які детально врегульовували інститут нотаріату в містах Італії, заклали основи правового регулювання нотаріальної діяльності в рамках рецепції римського права.

Лише в Італії нотаріат набуває тих рис, які має й нині в межах латинського нотаріату (наприклад, корпоративне самоврядування). Модель італійського публічного нотаріату, за якою видавалися документи, що не потребували додаткової легітимації у судових органах, поширилася у Францію та Німеччину.

Французький Закон про принципи організації нотаріату «Loi contenant l'organisation du Notariat» («Закон, що містить організацію нотаріату») від 16 березня 1803 р. – це основоположний закон не лише французького, а й загалом латинського нотаріату, поширеного в більшості європейських країн та країн Центральної та Північної Америки.

Модель нотаріату, яка склалася у Франції, існує і функціонує по даний час. Вона виправдала себе, оскільки є ефективною та забезпечує стабільність цивільного обороту та захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

У підрозділі 2.2 «Становлення та зародження нотаріальної діяльності в Київській Русі (IX–XII ст.), Галицько-Волинській державі (1199–1349 рр.)» зазначається, що генезис становлення нотаріату та певною мірою правового регулювання в українському праві було започатковано в період Київської Русі. Підтвердженням факту зародження нотаріату в державі є положення про порядок спадкування (засновані на звичаєвому праві), передбачені в договорі Русі з Візантією 911 року та статті 90–106 Поширеної редакції «Руської правди».

Перші формальні ознаки нотаріальних функцій на Русі вбачаємо в посаді «печатника» княжої адміністрації, який складав та реєстрував письмові документи, здійснював «перший контроль» за якістю та достеменністю документів. Отже, в цей же час почалося зародження нотаріату та нотаріального законодавства України.

Норми збірника «Еклога», рецепійовані правниками Київської Русі, щодо порядку складання письмових договорів, заповітів, не лише були юридичними передумовами нотаріального посвідчення договорів та заповітів, але й заклали підвалини нотаріального процесу їх посвідчення.

За часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства не можна говорити як про сформовані органи, які вчиняли нотаріальні дії, так і про вчинені нотаріальні акти, зокрема заповіти та договори, а лише про їх зародження, оскільки цивільно-правові угоди укладалися усно, а факт їхнього вчинення підтверджували свідки у суді.

У період феодальної роздробленості Київської Русі простежується участь органів державної влади у вчиненні приватноправових юридичних актів і документів. У Галицько-Волинському князівстві існували посади дворецького канцлера (печатника), який виконував обов'язки «нотаріуса».

Закони Ярослава Мудрого, договір Олега з греками, укладений ще 911 року, численні розділи «Руської правди», а також духівниці Климента і Антонія Римлянина 1147 року і два заповіти князя Володимира Васильковича Волинського свідчать не лише про генезу української нотаріальної діяльності, але й зародження давньоруського нотаріального законодавства як попередника українського нотаріального законодавства. Ці документи є відправним пунктом у процесі розвитку українського нотаріального законодавства та зародження праорганів нотаріату, а точніше прирівняних до нотаріальних органів – квазінотаріату.

У підрозділі 2.3 «Правове закріплення нотаріальної діяльності у джерелах права на українських землях у складі Великого князівства Литовського (1340–1659 рр.)», описано суперечливий характер становлення нотаріальної діяльності на українських землях Великого князівства Литовського.

У Великому князівстві Литовському діяльність нотаріусів не отримала закріплення на законодавчому рівні і не стала реальним юридичним чинником, як в інших країнах Європи. У Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 років немає прямих норм, які б регулювали питання нотаріату. Проте Литовські статuti врегульовували широкий спектр договірних зобов'язань. За загальним правилом, договори на українських землях у XVI–XVII ст. укладали в усній формі. Однак Литовські статuti передбачали низку випадків, коли для договору була обов'язкова письмова форма. Уперше як обов'язкова ця вимога запису до урядових книг унормовується в постанові Віленського вального сейму 20.11.1551 р.

Записи до урядових (замкових) книг здійснювали писарі. Автор дійшов до висновку, що законодавство також встановлювало вимоги до писаря як особи, яка виконувала, зокрема, функції майбутнього професійного нотаріуса або помічника нотаріуса: порядок учинення нотаріальних дій (зокрема, заповітів, договорів); розміри оплат і за вчинені акти, і за послуги технічного характеру. Тобто писар фактично виконував обов'язки нотаріуса з правом наймання помічника, діловода чи архіваріуса. Автор стверджує, що фактично у посаді писаря відбулося злиття функцій державного або громадського службовця з функціями нотаріуса.

Відтак автор обґрунтував, що Литовські статuti опосередковано заклали підвалини нотаріального процесу, зокрема: передбачили вимоги до посади писаря як майбутнього нотаріуса, встановили порядок реєстрації нотаріальних дій, регулювали порядок складання та реєстрації заповітів (наприклад, розділ VIII «Про Тестаменти» Статуту 1588 р.) та деяких видів договорів.

У підрозділі 2.4 «Правова характеристика нотаріальної діяльності на українських землях у складі Польського Королівства (1387-1569 рр.) та Речі Посполитої (1569–1772 рр.)» зазначається, що від 1349 р. до 1434 р. на території Галичини нотаріальні правовідносини регулювалися нормами «руського права».

У підрозділі стверджується, що в правовому регулюванні нотаріальної діяльності у Галичині XIV–XVI ст. у складі Польського королівства (1387–1569 рр.) простежується вплив західних традицій, переважно на ґрунті канонічного права.

Початки нотаріальної контори на польських землях сягають віддалених часів Середньовіччя і пов'язані з діяльністю нотаріальної костьольної контори. При цьому документ, складений костьольним нотаріусом, мав характер правового документу лише в межах церковного права (костьольного).

Автор зауважує, що з огляду на дослідження питання становлення нотаріальної справи, передусім привертають увагу саме актові (записові) книги. Вони аналогічні до сучасних нотаріальних книг. Різні правочини, угоди, договори, зобов'язання майнового чи особистого характеру задля набрання законної сили актів мали бути заявлені учасниками перед судом і внесені до записових книг. Це були записи продажні, орендні, закладні, дарчі, боргові, духовні заповіти тощо.

Найдавніші гродські і земські книги, що велися на території сучасної Галичини, зберігаються у Львівському державному історичному архіві і датуються 1402, 1428, 1471 рр. (Холмські, Львівські, Галицькі, Жидачівські, Белзькі, Буські та інші актові книги).

У містах України з магдебурзьким правом писар міської ради (*scriba civitatis*) не лише очолював міську канцелярію, але за аналогією зі секретарем органу місцевого самоврядування незалежної України, вчиняв нотаріальні дії. Отже, фактично у посаді писаря відбулося злиття функцій державного або громадського службовця з функціями нотаріуса.

У Львові вперше з публічним нотарієм ми зустрічаємось наприкінці XIV ст. – це Лаврентій, син Дідка з Сандомира, який суміщав обов'язки публічного нотарія і міського писаря упродовж 1391–1399 рр.

У матеріалах Центрального державного історичного архіву України (м. Львів) у колекції грамот на пергаменті зберігається акт призначення каноніком Станіславом зі Львова клірика Львівської дієцезії Яна зі Львова, сина Георгія, на уряд публічного нотаря та присяга останнього від 11 листопада 1533 р.

На розвиток нотаріальної діяльності в Україні у XIV–XVII ст. впливали різні правові системи, здебільшого польська і німецька, але цей розвиток головним чином був органічним продовженням власної правової традиції.

У підрозділі 2.5 «*Нотаріальна діяльність за законодавством Української Козацької держави (1649–1783 рр.)*» зазначається, що в Запорозькій Січі склалася своя правова система, в основі якої лежало козацьке право. Поряд із козацьким звичаєвим правом як системою норм, що діяли в козацькому суспільстві, застосовувалися норми церковного права.

Козаки не визнавали дії Литовських Статутів і магдебурзького права. Особливості нотаріальної діяльності у цей період полягали в тому, що спочатку ні полкові, ні сотенні суди не вели актових книг (як це було у Великому князівстві Литовському чи українських землях у складі Речі Посполитої), а для реєстрації рішень і приватних угод користувалися ратушними чи магістратськими книгами.

На основі архівних матеріалів автор робить висновок, що нотаріальна діяльність не відіграла істотної ролі в житті запорозького козацтва, яке керувалося у сфері права звичаями і традиціями.

Зародження правового регулювання нотаріальної діяльності певною мірою простежується в Українській Гетьманській державі в Інструкції судам від 13 липня 1730 року гетьмана Д. Апостола, в якій передбачено порядок складання духовних записів (заповітів), тобто норми нотаріального процесу, а також у Кодексі 1743 року «Права, за якими судиться малоросійський народ», у нормах якого встановлено порядок укладення та реєстрації договорів та заповітів, у «Зібранні малоросійських прав» 1807 року врегульовано порядок учинення нотаріальних дій та ведення діловодства, який лише умовно можна назвати «нотаріальним».

Автор стверджує, що генезис нотаріальної діяльності та її правового регулювання, які вбачаються в обов'язковій реєстрації актів в судах та міських радах, започатковано в Україні в XIV ст.

Унаслідок проведеного дослідження зроблено висновок, що становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності впродовж століть не було сталим, лінійним процесом. Воно розвивалося, ґрунтуючись на українських правових традиціях, звичаях, нормах

права, а також на нього вплинули правові норми тих держав, до складу яких у різні історичні періоди входили українські землі.

Розділ 3 «Правові засади становлення нотаріату та правового регулювання нотаріальної діяльності на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст.» складається з трьох підрозділів, у яких узагальнено зміст правового регулювання нотаріальної діяльності, подано характеристику законодавства про нотаріальну діяльність на українських землях у досліджуваній період.

У підрозділі 3.1 «Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності на українських землях у складі Російської імперії (1783–1917 рр.)» описано процес поширення на українські землі російських інститутів нотаріату та квазінотаріату та їх нормативного регулювання.

Зокрема, прообразом російського та українського нотаріального бланку є гербовий папір, який був введений указом Петра I від 23 січня 1699 року.

Доки Україна входила до Російської імперії, розвиток нотаріального законодавства і діловодства останньої визначав відповідні процеси і в Україні. У Російській імперії у першій половині XIX ст. ще не було поділу влади судової та нотаріальної.

Судові статuti 1864 р. закріпили правові підстави для впровадження нового державного інституту – нотаріату. «Положення про нотаріальну частину», затверджене 14 квітня 1866 р., започаткувало новий етап історії російського та українського нотаріату. Оскільки Положення було введено не на всій території країни, і не скрізь були засновані посади нотаріусів, то нотаріальною діяльністю займалися мирові судді, повітові суди, поліція. Становлення спеціального нотаріального законодавства і введення нотаріальних установ були новою епохою в історії розвитку і російського, і українського нотаріату. «Основні положення про перетворення судової частини в Росії» від 29 вересня 1862 року затвердили, серед іншого, концепцію перебудови нотаріату, а судовою реформою 1864 року закріплено підстави для впровадження нотаріату як державного інституту. При розробці «Положення про нотаріальну частину» використано закордонні зразки, зокрема французький Закон про нотаріат від 16 березня 1803 року.

«Положення про нотаріальну частину» стало важливим етапом на шляху становлення інституту нотаріату як на російських, так і українських теренах. Воно зумовило появу єдиного універсального інституту нотаріату. Більшість норм щодо порядку вчинення нотаріальних дій та ведення нотаріусами діловодства є актуальними і нині.

Рецепція вільного інституту нотаріату була прогресивним кроком як для Росії того часу, так і для нотаріату на українських землях, які перебували під юрисдикцією Росії.

У підрозділі 3.2. «Нотаріальна діяльність на українських землях у складі Австрійської та Австро-Угорської імперій (1772–1918 рр.)» показано процес унормування нотаріальної діяльності

за допомогою спеціального законодавства як результат трансформації австрійського права та його уніфікації на всій території Австрійської, згодом Австро-Угорської імперії, у тому числі на західноукраїнських землях.

Після введення у дію 31 листопада 1871 року на західноукраїнських землях Австрійського Нотаріального порядку від 25 липня 1871 року нотаріат почав діяти як самостійна, незалежна від судів, установа, з правом корпорації – професійного самоуправління, під контролем судових органів. Автор робить висновок, що розвиток нотаріату в Австрії, Австро-Угорщині, та на західноукраїнських землях під її юрисдикцією, відповідав європейській (латинській) моделі. Цей порядок діяв на території Галичини і після розпаду Австро-Угорщини: як у Західній Українській Народній Республіці, так і після передачі у 1923 р. Галичини до складу Польщі – до 1 липня 1934 року.

У підрозділі з'ясовано роль Австрійського статуту цивільного судочинства (Цивільного процесуального кодексу) у розвитку законодавства про нотаріальну діяльність, виокремлено його провідну ідею щодо нотаріальної діяльності – презумпцію справжності нотаріальних актів.

У підрозділі 3.3 «Здійснення правового регулювання нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях у складі Польщі (1921–1939 рр.)» схарактеризовано зміни у правовому регулюванні нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях II Речі Посполитої. До 1 липня 1934 року тут залишався чинним Австрійський Нотаріальний порядок 1871 року.

Розпорядженням польського Президента від 27 жовтня 1933 року затверджено «Право про нотаріат», яким розпочато новий етап в історії як польських нотаріусів, так і нотаріусів на західноукраїнських землях, що знаходилися під юрисдикцією Польщі. Відповідно до нормативного акта нотаріусів визнано високоосвіченими та висококваліфікованими незалежними юристами з правом професійного об'єднання.

Автором з'ясовано вимоги до особи, яка мала намір займатися нотаріальною практикою: польське громадянство та володіння повним обсягом цивільних прав; позитивна характеристика; досягнення 30 років; володіння польською мовою усно та письмово; університетська юридична освіта зі складеними іспитами, передбаченими у Польщі; завершення стажування у нотаріуса; складення нотаріального іспиту. Офіційною мовою нотаріального діловодства була польська, а використання інших мов відбувалося за окремими приписами.

Автором обґрунтовано, що австрійське та польське законодавство, яке впродовж сім десятиліть діяло на західноукраїнських землях, чітко визначало правовий статус, функції, порядок управління нотаріальних палат.

Розділ 4 «Правове регулювання нотаріальної діяльності в радянській Україні» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Становлення та правове регулювання нотаріальної діяльності у Радянській Україні протягом 1917–1943 років» зазначається, що післяреволюційний час на теренах України нотаріат продовжував діяти зазвичай згідно з нормами «Положення про нотаріальну частину» 1866 року.

Відповідно до пункту другого декрету РНК УРСР від 14 лютого 1919 року «Про суд» у губернських та повітових містах створено народні нотаріальні камери. Нотаріальну діяльність в Радянській Україні регулювали численні нормативні акти. Постановою Ради Народних Комісарів України від 16 квітня 1921 р. інститут народних нотарів у Радянській Україні було скасовано. 27 липня 1921 року за № 400 прийнято постанову РНК УРСР «Про нотаріат», якою скасовувалася постанова від 16 квітня 1921 року та знову відкривалися нотаріальні камери. 27 вересня 1921 року Раднарком України ухвалив рішення за № 554 «Про нотаріальні функції». Нотаріальні функції здійснювали нотаріальні столи, народні судді, волосні виконкоми, сільські ради, міліція. У 1922 року були опубліковані попередні «Тези про нотаріат», в яких підкреслювалася важливість існування та діяльності нотаріату під контролем держави. Підвалини українського нотаріату радянського періоду закладено 20 квітня 1923 року, коли затверджено «Положення про державний нотаріат», яке було переписано з Положення про нотаріат Російської Федерації від 4 жовтня 1922 року. Положенням про судоустрій Української РСР від 23 жовтня 1925 р., яке регламентувало зокрема і організаційні основи державного нотаріату, були внесені деякі зміни в організаційну структуру нотаріальних органів. 16 грудня 1925 року постановою Всеукраїнського ЦВК й РНК УСРР за № 557 затверджено Нотаріальне положення, вслід за прийняттям Цивільного кодексу України. Нове Нотаріальне положення в Україні було прийнято 25 липня 1928 року постановою ВУЦВК і РНК № 20 та називалося «Нотаріальна Устава».

Із включенням Західної України до складу СРСР та возз'єднанням її з УРСР, на західноукраїнських землях відкрилися нотаріальні контори.

Постановою РНК УРСР від 27 грудня 1940 року «Про удосконалення організації державного нотаріату УРСР» реорганізовано обласні нотаріальні контори в міські нотаріальні контори, а нотаріальні столи – в районні нотаріальні контори.

Отже, до Другої світової війни організацію та діяльність органів нотаріату регулювало Положення про судоустрій УСРР, а порядок вчинення нотаріальних дій – Нотаріальне положення та Нотаріальна Устава.

Під час війни з метою захисту інтересів військовослужбовців та членів їх сімей Рада Народних Комісарів СРСР 15 вересня 1942 року за № 1536 прийняла постанову «Про порядок посвідчення довіреностей та заповітів військовослужбовцями у військовий час», якою закріпила органи квазінотаріату.

У підрозділі 4.2 «Розвиток правового та встановлення законодавчого регулювання нотаріальної діяльності на українських землях протягом 1944-1990 років» зазначається, що після звільнення України від фашистських загарбників відбулося відновлення роботи українського нотаріату радянського зразка.

Постановою Ради Народних Комісарів УРСР 9 серпня 1944 р. за № 1016 затверджено Положення про Державний нотаріат УРСР, яким було скасовано нотаріальні столи.

У зв'язку зі змінами в системі управління органами державного нотаріату, з метою удосконалення норм нотаріального права, постановою Ради Міністрів Української РСР від 26 грудня 1956 року № 1536 було затверджено Положення про державний нотаріат Української РСР, яке редакційно, а почасти і змістовно відрізняється від аналогічних нормативних актів інших союзних республік.

У зв'язку з проведеною у 60-х роках кодифікацією цивільного і цивільно-процесуального, сімейного законодавства 31 серпня 1964 р. за № 941 Радою Міністрів УРСР затверджено нове «Положення про державний нотаріат УРСР», яке урахувало норми нового Цивільного кодексу.

На виконання Закону СРСР «Про державний нотаріат», Верховною Радою Української РСР 25 грудня 1974 р. прийнято Закон «Про державний нотаріат», який вперше на законодавчому рівні комплексно врегулював питання діяльності українського радянського нотаріату. Нормативний акт, відтворюючи положення союзного закону, розвинув його, докладно регулюючи порядок вчинення кожної нотаріальної дії.

Аналіз процесів прийняття, зміни та скасування нормативно-правових актів про нотаріат в радянський період розвитку на українських землях свідчить, що їх розробка відбувалася з урахуванням досвіду роботи лише радянських нотаріальних органів, зокрема всесоюзних.

Загалом з 1918 року законодавчі акти відображають лише накопичувальну практику діяльності всесоюзного радянського нотаріату і вирішення проблем нотаріальної діяльності безвідносно до попереднього досвіду роботи попередніх нотаріальних органів, зокрема на українських землях. Саме це стало першопрчиною такої величезної кількості актів загального характеру, що регламентують окремі сторони нотаріальної діяльності та мають суперечливий характер.

Органи нотаріату в радянській Україні не мали вагомого значення, оскільки практично не було у них потреби. Тому постійних змін зазнавало чинне нотаріальне законодавство, яке набуло структурної ієрархії з вищою юридичною силою всесоюзних нормативно-правових актів.

Однак применшувати роль радянського періоду у становленні законодавства про нотаріальну діяльність в Україні не варто, оскільки на цьому етапі виразно було окреслено місце нотаріату у державному механізмі та його функції, визначено зміст нотаріату як державного

органу, встановлено посаду нотаріуса, обумовлено організаційні засади діяльності нотаріату, врегульовано нотаріальні дії та порядок ведення нотаріального діловодства.

Розділ 5 «Законодавче регулювання нотаріальної діяльності в незалежній Україні» складається з двох підрозділів, у яких описано новий етап розвитку як інституту нотаріату, так і нотаріального законодавства.

У підрозділі 5.1 «Становлення законодавчого регулювання нотаріальної діяльності в незалежній Україні протягом 1991–2007 років» зазначається, що 2 вересня 1993 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про нотаріат», який відродив демократичні засади у нотаріальній діяльності, був початком правової реформи у сфері нотаріату та змінив існуючу організаційну структуру нотаріату в Україні, наблизивши її до світових стандартів латинського нотаріату, забезпечив паралельне функціонування державного нотаріату та приватного нотаріату, підняв на більш високий щабель престиж професії нотаріуса, що спричинило появу більшої кількості чоловіків серед нотаріусів.

Закон за своєю структурою та змістом правового регулювання нотаріальних дій повністю сприйняв раніше діюче законодавство, зокрема законодавство іноземних держав щодо порядку допуску до професії нотаріуса, створення державних нотаріальних архівів, введення інституту приватного нотаріату та ін.

До органів, які вправі вчиняти нотаріальні дії, належать інститути нотаріату та квазінотаріату. До органів нотаріату належать державні та приватні нотаріуси, а до органів квазінотаріату – посадові особи органів місцевого самоврядування, інші посадові особи, на яких покладено вчинення окремих видів нотаріальних дій відповідно до чинного законодавства.

Автор дотримується думки, що й надалі в Україні необхідними є органи квазінотаріату, які вчиняють дії відповідно до статті 40 Закону України «Про нотаріат».

Законодавство України вперше встановило, що державна нотаріальна контора є юридичною особою, яка створюється та реєструється у встановленому законом порядку. Очолює державну нотаріальну контору завідувач, який призначається з-поміж осіб, що мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, однак, законодавцем не передбачено, що завідувач вчиняє нотаріальні дії як нотаріус.

Упродовж 1993–2007 рр. до Закону України «Про нотаріат» неодноразово вносились зміни та доповнення, спрямовані на удосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності.

У підрозділі 5.2 «Розвиток законодавчого регулювання нотаріальної діяльності в незалежній Україні протягом 2008–2016 років» зазначається, що кардинальні зміни у регулюванні нотаріальної діяльності внесено Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»» від 1 жовтня 2008 року № 614-VI, який ще називають «малою нотаріальною реформою».

Автор з'ясував, що важливими є зміни, встановлені у ст. 34 Закону України «Про нотаріат», відповідно до яких з 1 червня 2009 року державні та приватні нотаріуси вчиняють всі види нотаріальних дій. Також законодавцем змінено вимоги до посади нотаріуса, вперше сформульовано визначення нотаріальної таємниці, встановлено гарантії нотаріальної діяльності.

Відповідно до статті 8 Закону України від 18 травня 2010 року № 2258-17 «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», нотаріуси стали суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Суттєві зміни до Закону України «Про нотаріат» було внесено у 2011 році та наступних роках. Так, Законом України від 21 квітня 2011 року № 3271-VI «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»» встановлено, що з 1 січня 2012 року істотно змінено порядок доступу до нотаріальної діяльності.

Постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 року № 923 затверджено Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату. На нашу думку, варто запозичити норму щодо участі у складі Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату України одного викладача права вищого навчального закладу, як це передбачено в Республіці Молдова.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності» від 6 вересня 2012 року № 5208-VI, який набрав чинності з 1 січня 2013 року, дається визначення поняття «нотаріус», удосконалено механізм допуску громадян до нотаріальної діяльності та ін.

Автор констатує, що порівняльний аналіз норм ст. 3 Закону України «Про нотаріат» в редакції Закону від 2 вересня 1993 року № 3426-XII, в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 року № 614-VI та в редакції Закону України від 6 вересня 2012 року № 5208-VI свідчить про істотне коригування інституту нотаріуса, зокрема посилюються вимоги до особи, яка бажає стати нотаріусом.

На думку автора, доцільно внести зміни до Закону України «Про нотаріат» та до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 28 липня 2011 року № 1905/5, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України від 28 липня 2011 року за № 926/19664, у якому передбачити право допуску до складання кваліфікаційного іспиту також осіб, які мають стаж у сфері права не менш як шість років, з них – не менш як три роки обов'язково пропрацювати у Міністерстві юстиції України, Головних територіальних управліннях юстиції Міністерства юстиції України, в Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі на посадах з безпосереднім здійсненням контролю за організацією нотаріату, проведення перевірок організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації

нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства.

Обґрунтовано, що оскільки діяльність нотаріусів України не обмежується віковими показниками, тому необхідно внести зміни до статті 30 Закону України «Про нотаріат», передбачивши, що однією з підстав для припинення нотаріальної діяльності є досягнення 70-річного віку.

Законом України від 6 вересня 2012 року № 5410-VI вирішено питання створення в Україні органів професійного нотаріального самоврядування – Нотаріальної палати України та запроваджено обов'язкове членство у ній нотаріусів.

У правовому регулюванні нотаріальної діяльності лишається поза увагою питання захисту прав нотаріуса. Автор вважає за доцільне Нотаріальній палаті України як органу професійного самоврядування нотаріусів розробити Порядок захисту прав нотаріусів України, який внести на розгляд Міністерства юстиції України.

Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» з 1 січня 2013 р. нотаріус є державним реєстратором як спеціальний суб'єкт, на якого покладені функції державного реєстратора речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Згідно із Законами України: № 834-VIII від 26 листопада 2015 року «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та № 835-VIII від 26 листопада 2015 року «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» доповнено новою частиною статтю 1 Закону України «Про нотаріат», якою нотаріусів наділено повноваженнями: державних реєстраторів прав на нерухоме майно, які здійснюють державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, як при вчиненні нотаріальної дії, так і без вчинення нотаріальної дії; повноваженнями державних реєстраторів у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань.

Таким чином, регулювання нотаріальної діяльності в незалежній Україні переважно здійснюється значною кількістю підзаконних нормативно-правових актів, у зв'язку з чим існують суттєві передумови для подальшого реформування нотаріату.

Основними тенденціями правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні є орієнтація української законотворчості на латинську систему нотаріату, зменшення імперативності та меж державного впливу на нотаріальну діяльність, вжиття заходів для переходу

до єдиної форми нотаріальної діяльності та розширення повноважень професійного об'єднання нотаріусів. Водночас процес реформування нотаріальної діяльності має ґрунтуватися на попередніх розробках концептуальних засад функціонування нотаріальних органів держави та потреб реформування правової системи України.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі узагальнено, концептуально осмислено і по-новому розв'язано важливу історико-правову проблему становлення законодавства про нотаріальну діяльність в Україні. На основі розуміння нотаріальної діяльності як правового явища зроблено висновки щодо змісту та форми законодавства про нотаріальну діяльність, становлення та етапів розвитку, історично сформованих понять і принципів, джерел (форм), систематизації, які дають змогу стверджувати про історичність нотаріальної діяльності, нотаріату та законодавства про них, дають підстави розглядати історичні витоки, закономірності, особливості розвитку законодавства про нотаріальну діяльність в Україні, як окремих історико-правовий процес, який безпосередньо впливає на сучасний нотаріат, складає історико-правову основу розвитку сучасного нотаріального права та нотаріального законодавства.

Вивчення стану дослідження проблем становлення та розвитку законодавства про правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні свідчить, що лише у період незалежної України проведено основні розвідки українськими науковцями, які присвячені становленню інституту нотаріату. Попередні дослідження історії становлення нотаріальної діяльності представлено переважно працями російських науковців, які ігнорували специфіку розвитку українського права. Радянська історіографія досліджень законодавства про нотаріальну діяльність здійснювалась в основному російськими радянськими вченими та відзначалася заангажованістю, схематизмом і фрагментарністю.

Виокремлена у кінці ХХ- на початку ХХІ ст. як тематична історіографія *історіографія* становлення та розвитку законодавства про нотаріальну діяльність – це сукупність досліджень у галузі права, сукупність наукових праць, присвячених зародженню, становленню та перспективам розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності в конкретний історичний період, які відображають еволюційний процес накопичення та вдосконалення правового знання, є логічно взаємопов'язаною та несуперечливою системою правових джерел наукових знань про законодавче регулювання нотаріальної діяльності та синтезовані тематичною єдністю.

Історіографія нотаріату - це окремих тематичний напрям української історико-правової науки, для якого характерне широке розуміння нотаріальної діяльності, розвиток поняттєвого

апарату історико-правових досліджень нотаріату, цивілізаційний підхід як основний концептуальний підхід.

Історико-правова реконструкція еволюції законодавства про нотаріальну діяльність коригувалася за допомогою потребового підходу для аналізу значного пласту історичних і юридичних фактів та діалектичного методу. При дослідженні використано взаємопов'язані наукові методи (теорії, парадигми), застосували принципи їхньої взаємодоповнюваності або поліметодологізму для вивчення норм, принципів нотаріального права та практики їх застосування.

Виникнення органів, що виконують нотаріальні функції, і в Стародавній Європі, і в Україні обумовлено доволі високим рівнем розвитку господарського життя, що зумовлює потребу в укладенні договорів і забезпеченні їхнього правового значення, публічного визнання, тобто їхньої юридичної вірогідності. Нотаріальна діяльність, як вид людської діяльності, виникла з природної потреби суспільства у впорядкуванні суспільних відносин, зокрема власності на нерухоме майно, і закріплення прав та обов'язків його набувачів.

Історія законодавства про нотаріат в Україні ґрунтується на головних відмінностях у праві, історичною основою яких були зміни в політичній, економічній, соціальній, релігійній історії. Серед найістотніших змін, які вплинули на розвиток інституту та правове регулювання нотаріальної діяльності, були рецепція римського права у середньовічній Європі, становлення сучасної (модерної) держави, розвиток та уніфікація державного права, систематизація приватного (цивільного) права.

Витоки правового регулювання нотаріальної діяльності знаходимо в Стародавній Європі. Праоргани нотаріату та правове регулювання нотаріальної діяльності виникли в Римській імперії водночас із римським правом. Доказом існування правового регулювання праорганів нотаріату – табуляріїв – є «Книга Епарха» (збірник статутів константинопольських цехів візантійського імператора Лева VI (886–912), перший титул якої має назву «Про табуляріїв». Римський та візантійський нотаріат заклали базис (основу) побудови інституту нотаріату та нотаріального процесу, яка з певними змінами (трансформована) запозичена українським законодавством. Функціонально нотаріат латинського типу походив від римських табеліонів, а в корпоративному сенсі – від візантійських табуляріїв, оптимально й органічно об'єднав індивідуальність Заходу з колективізмом Сходу.

Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні впродовж століть не було лінійним процесом. Він розвивався у руслі української правової традиції, а також на нього вплинули правові норми тих держав, до складу яких у різні історичні періоди входили українські землі. Генезис становлення нотаріату та його правового регулювання започаткований у Київській Русі та Галицько-Волинській державі. Перші формальні ознаки

нотаріальних функцій на Русі виявляються в діяльності «печатника» княжої адміністрації, який складав та реєстрував письмові документи, здійснював «перший контроль» за якістю та достеменністю документів. Зародження правового інституту нотаріату за часів Київської Русі підтверджують договір Русі з Візантією 911 року, численні норми «Руської правди», а також духовниці Климента і Антонія Римлянина та два заповіти князя Володимира Васильковича Волинського. Ці документи є відправним пунктом у процесі розвитку українського нотаріального законодавства та зародження праорганів нотаріату, а точніше прирівняних до нотаріальних органів – квазінотаріату.

У правовому регулюванні нотаріальної діяльності у Галичині XIV–XVI ст. у складі Польського королівства (1387–1569 рр.) простежується вплив західних традицій, зокрема духовні засади рецепіюваного римського права через візантійське канонічне право («Номоканон») і трансформацію світського права («Еклога», «Прохірон»), а західний шлях – через магдебурзьке (німецьке) право.

Подальший розвиток нотаріату та його правового регулювання продовжено за часів Литовсько-Руської держави, на ґрунті «Руської правди» і звичаєвого права, а також впливу польського, німецького права, рецепіюваного римського та візантійського права. Безпосереднього підтвердження правового регулювання нотаріальної діяльності у Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 років немає. Однак статuti опосередковано заклали підвалини нотаріального процесу, зокрема: передбачили вимоги до посади писаря як майбутнього нотаріуса, встановили порядок реєстрації нотаріальних дій, регулювали порядок укладання, посвідчення та реєстрації заповітів і договорів.

Підвалини правового регулювання нотаріальної діяльності в Українській Козацькій державі сформовано, зокрема, в Інструкції судам гетьмана Д. Апостола від 13 липня 1730 року, яка регулювала порядок складання духовних записів (заповітів), та у Кодексі 1743 р. «Права, за якими судиться малоросійський народ», що встановлював порядок укладення договорів і заповітів та їх реєстрації.

Правове регулювання нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях, які перебували в складі Австро-Угорської імперії, здійснювалося переважно за Нотаріальним порядком 1871 року, відповідно до якого нотаріат вважався корпорацією, водночас не відокремлюючись від судових органів. Тобто розвиток нотаріату як в Австро-Угорщині, так і на західноукраїнських землях під її юрисдикцією, відповідав європейській (латинській) моделі. Цей порядок діяв на території Галичини і після розпаду Австро-Угорщини: як у Західній Українській Народній Республіці, так і після передачі у 1923 р. Галичини до складу Польщі – до 1 липня 1934 року.

Розвиток нотаріату з кінця XVIII – початку XX ст. на українських землях, які входили до Російської імперії, характеризувався тими ж рисами і регулювався законодавством, яке діяло в Росії. Зокрема, «Положенням про нотаріальну частину» 1866 р., що зумовило появу єдиного універсального інституту нотаріату як форми публічної діяльності незалежних нотаріусів, уповноважених державою на вчинення нотаріальних дій.

Розпорядження польського президента від 27 жовтня 1933 р., яким затверджене «Право про нотаріат», розпочало новий етап в історії як польських нотаріусів, так і нотаріусів на західноукраїнських землях, що перебували під юрисдикцією Польщі. Відповідно до цього нормативного акта нотаріусів визнано високоосвіченими та висококваліфікованими незалежними юристами з правом професійного об'єднання.

Правове регулювання нотаріату у радянський період здійснювалося як частиною державного апарату в межах сформованої адміністративної системи. Призначення тогочасного нотаріату – забезпечити функціонування цивільного обороту, що змінювалося залежно від ставлення Радянської держави до місця цивільного права у регулюванні суспільних відносин. Розвиток законодавства про нотаріат радянського періоду здійснювався на двох рівнях: всесоюзному та республіканському. За часів Радянської України вперше на законодавчому рівні (Закон УРСР «Про державний нотаріат» від 25 грудня 1974 року) було встановлено посаду нотаріуса та окреслено його функції. Державні нотаріуси того періоду стали професійною основою сучасного українського нотаріату.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. – це один із головних етапів правової реформи України, що створив правові підстави для впровадження в державі нотаріальної діяльності латинського типу. Цей Закон став початком правової реформи у сфері нотаріату та змінив існуючу організаційну структуру нотаріату в Україні, наблизивши її до світових стандартів нотаріату, забезпечив паралельне функціонування державного та приватного нотаріату, підняв на більш високий щабель престиж професії нотаріуса, що спричинило появу більшої кількості чоловіків серед нотаріусів. Закон за своєю структурою та змістом правового регулювання нотаріальних дій повністю перейняв раніше діюче законодавство іноземних держав щодо порядку допуску до професії нотаріуса, створення державних нотаріальних архівів, введення інституту приватного нотаріату та інше.

В Україні правове регулювання нотаріальної діяльності є невіддільним від держави та моралі з елементами релігійності та характеризується відсутністю прямої дії нотаріального законодавства через значний масив підзаконних актів.

Законодавство про нотаріальну діяльність в незалежній Україні розвивається та зазнає суттєвих змін, які пов'язані з розвитком ринкових відносин, процесами євроінтеграції та інформатизації суспільства. Регулювання нотаріальної діяльності в Україні переважно

здійснюється значною кількістю підзаконних нормативно-правових актів, тому існують суттєві передумови для подальшого реформування нотаріату.

На основі історичної традиції та тенденцій розвитку нотаріальної діяльності в Україні існує доцільність спеціального законодавчого регулювання нотаріального процесу шляхом прийняття Закону України «Про нотаріальний процес» або «Нотаріальне провадження».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та науково-методичні видання:

1. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні : монографія/ М. С. Долинська – ЛьвДУВС, 2015. – 988 с. (Рецензії М. М. Кобилецького у Науковому віснику Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2015. – Вип. 4. – С. 383–384; М. П. Гетьманчука у Науковому віснику Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2016. – Вип. 1. – С. 418–419 та С. С. Сливки у Науковому віснику Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2016. – Вип. 1(80). – С. 385–386).

2. Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навч. посіб. / М. С. Долинська. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 248 с.

3. Долинська М.С. Довідник посадових осіб / М. С. Долинська. – К.: Юстініан, 2007. – 360 с.

4. Долинська М. Земельні питання в нотаріальній практиці [текст] : метод. посіб. / М. Долинська // Укр. нотар. палата, Коміс. з аналізу, методології та прогнозування нотаріальної практики. – К., 2012. – 96 с.

5. Долинська М.С. Фермерські господарства України: землекористування, порядок створення, діяльність та припинення діяльності / М.С. Долинська. – Х.: Страйд, 2005. – 264 с.

6. Долинська М.С. Іпотека в Україні та особливості посвідчення іпотечних договорів / М.С. Долинська // Довідник нотаріуса. – К.: Істина, 2007. – № 4. – 96 с.

7. Долинська М.С. Земельні відносини у нотаріальному процесі / М.С. Долинська // Довідник нотаріуса. – К.: Істина, 2006. – № 4. – 96 с.

8. Долинська М.С. Діти – учасники цивільно-правових правочинів / М.С. Долинська // Довідник нотаріуса. – К.: Істина, 2006. – № 6. – 85 с.

9. Долинська М.С. Спадкування в Україні / М. С. Долинська // Довідник нотаріуса. – К.: Істина, 2007. – № 5. – 96 с.

Статті у наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

1. Долинська М.С. Актуальні питання посвідчення заповітів в Україні / М.С. Долинська // Життя і право. – 2004. – № 4 (4). – С. 11–16
2. Долинська М.С. Особливості вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування / М.С. Долинська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2011. – Вип. 53. – С. 197–203.
3. Долинська М.С. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу / М.С. Долинська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2011. – Вип. 54. – С. 202–208.
4. Долинська М.С. Особливості видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом / М.С. Долинська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2012. – Випуск 56. – С. 237–243.
5. Долинська М.С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права / М.С. Долинська // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 2 (59). – С.186–194.
6. Долинська М.С. Законодавство України про нотаріат: характеристика та особливості / М.С. Долинська // Актуальні проблеми держави та права. – Вип. 63. – Одеса: Юридична література, 2012. – С. 568–575.
7. Долинська М. С. Основні принципи українського нотаріального права / М. С. Долинська // Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична – Львів, 2012. – Вип. 1. – С. 99–108.
8. Долинська М. С. Теоретичні та практичні аспекти доступу нотаріусів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень / М. С. Долинська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2012. – Вип. 55. – С. 147–157.
9. Долинська М. С. Генезис нотаріату в Київській Русі / М.С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – Вип. 2. – С. 96–104.
10. Долинська М.С. До питання правового статусу помічника приватного нотаріуса в Україні / М. С. Долинська // Університетські наукові записки. – Хмельницьк, 2013. – № 3 (47). – С. 135–140.
11. Долинська М.С. До питання допуску до складання кваліфікаційного іспиту осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю / М. С. Долинська // Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2014. – № 1. – С. 111–119.
12. Долинська М.С. Нотаріат та нотаріальне законодавство на західноукраїнських землях за часів Австро-Угорщини (на прикладі Австрійського Нотаріального порядку від 25 липня 1971 р.) /

М.С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2014. – № 3. – С. 85–99.

13. Долинська М. С. Правовий статус нотаріуса на українських землях за часів Російської імперії на підставі Положення про нотаріальну частину від 14 квітня 1866 р. / М. С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 4. – С. 98–106.

14. Долинська М. С. Розвиток нотаріату та нотаріального законодавства УСРР протягом 1925–1927 років // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 29–34.

15. Долинська М. С. Розвиток нотаріату та нотаріального законодавства УСРР протягом 1941–1956 років / М. С. Долинська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 3. – С. 22–27.

16. Долинська М.С. Загальна характеристика Закону Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про державний нотаріат» 1974 року – як джерела українського нотаріального законодавства / М. С. Долинська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 4. – Т. 1. – С. 9–13.

17. Долинська М.С. До питання характеристики Статутів Великого князівства Литовського як джерела нотаріального процесу / М.С. Долинська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 25–29.

18. Долинська М.С. Загальна характеристика «Нотаріальної Устави» 1928 року – як джерела українського нотаріального законодавства / М. С. Долинська // Право і суспільство. – 2014. – № 5. – С. 81–85.

19. Долинська М.С. Розвиток нотаріату та нотаріального законодавства УСРР протягом 1930–1941 років / М. С. Долинська // Право і суспільство. – 2014. – № 6–1. – С. 21–27.

20. Долинська М.С. Загальна характеристика Положення про державний нотаріат Української РСР 1964 року як джерела українського нотаріального законодавства / М. С. Долинська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія юриспруденція. – 2014. – Вип. 9–2. – Т. 1. – С. 8–11.

21. Долинська М. С. Порівняльний аналіз інституту спадкування за законодавством Київської Русі та незалежної України / М. С. Долинська // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2014. – Вип. 782. – С. 209–213.

22. Долинська М.С. До питання рецепції візантійських норм, як передумови зародження нотаріального законодавства України / М. С. Долинська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2014. – № 801. – С. 121–124.

23. Долинська М. С. «Руська Правда» як джерело зародження нотаріату в Україні / М. С. Долинська // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 17–20.

24. Долинська М. С. Становлення українського нотаріату та нотаріального законодавства в період 1921–1924 років / М. С. Долинська // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2. – С. 22–26.

25. Долинська М. С. Український нотаріат та нотаріальне законодавство в період національних державотворчих процесів України в 1917–1920 роках / М. С. Долинська // Актуальні проблеми держави та права. – Одеса, 2014. – Випуск 72. – С. 85–90.

26. Долинська М.С. До питання історіографії та методології дослідження інституту українського нотаріату та нотаріального законодавства / М. С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2015. – Вип. 1 – С. 136–145.

27. Долинська М.С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні / М. С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2015. – Вип. 3 – С. 75 – 84.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію, та у наукових періодичних вітчизняних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види / М. С. Долинська // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 208–212. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

2. Долинська М.С. Особливості нотаріального посвідчення договору дарування земельної ділянки / М. С. Долинська // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 269–274. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

3. Долинская М.С. Вправе ли нотариус удостоверить договоры приобретения иностранцами сельскохозяйственных земель в Украине? / М.С. Долинская // Закон и жизнь (Leges et Vita). – 2013. – № 8/2 (260). – С. 137–140.

4. Долинская М.С. Сравнительный анализ органов, которые вправе совершать нотариальные действия по законодательству Украины и Молдовы / М.С. Долинская // Закон и жизнь (Leges et Vita). – 2013. – № 9/2 (261). – С. 143–147

5. Долинская М. С. Сравнительный анализ права на осуществление нотариальной деятельности по законодательству Украины и Российской Федерации / М.С. Долинская // Нотариальный вестник. – 2013. – № 10. – С. 59–62.

6. Долинська М.С. Деякі аспекти правового статусу державного нотаріуса / М. С. Долинська // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 108–114. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

7. Долинская М. С. К вопросу деятельности органов местного самоуправления по совершению нотариальных действий (на примере Беларуси, Молдовы и Украины) / М.С. Долинская // Нотариальный вестник. – 2014. – № 5. – С. 54–59.

8. Долинская М. С. Сравнительный анализ компетенции лиц, уполномоченных на удостоверение завещаний и доверенностей, приравненных к нотариально удостоверенным завещаниям и доверенностям (на примере Беларуси, Молдовы и Украины) / М.С. Долинская // Нотариальный вестник. – 2014. – № 7. – С. – 46–53.

9. Долинская М. С. Наследования по закону в Украине: история, действительность и порядок выдачи нотариусами свидетельств о праве на наследство / М. С. Долинская // Нотариальный вестник.. – 2014. – № 9. – С. 47–56.

10. Долинская М. С. Некоторые аспекты нотариального удостоверения завещаний и оформления наследства на их основании в Украине / М. С. Долинская // Нотариальный вестник. – 2014. – № 10. – С. 54–62.

11. Долинская М. С. Сравнительный анализ компетенции нотариусов по законодательству Украины и Республики Молдова / М. С. Долинская // Закон и жизнь (Leges et Vita). – 2014. – № 10/2 (274). – С. 55–59.

12. Долинская М. С. Сравнительный анализ требований к претендентам на должность нотариуса по законодательству Беларуси, Молдовы, Российской Федерации и Украины / М. С. Долинская // Biuletyn: Człowiek – Rodzina – Prawo. – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2014. – № 3. – С. 18–21.

13. Долинская М. С. Некоторые правовые аспекты деятельности органов нотариата Украины / М. С. Долинская // Biuletyn: Człowiek – Rodzina – Prawo. – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2014. – № 6. – С. 13–19.

14. Долинская М.С. Особенности заключения и нотариального удостоверения брачных договоров в Украине/ М.С. Долинская // Biuletyn: Człowiek – Rodzina – Prawo. – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2014. – № 7. – С. 22–27.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Долинська М.С. Деякі правові аспекти нотаріального посвідчення правочинів щодо розпорядження землями особистих селянських господарств / М.С. Долинська // Перша міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми теорії і практики

нотаріального, цивільного, виконавчого процесу: їх співвідношення та взаємодія». 21–22 лютого 2013 р., м. Київ: Збірник наукових статей. – К.: ЦУЛ, 2013. – С. 206 – 209.

2. Долинська М.С. До питання доступу помічників приватних нотаріусів до професії нотаріуса в Україні. / М.С. Долинська // «Приватне право в умовах глобалізації: виклики постмодерну»: збірник наукових праць II-ої Міжнародної наукової Інтернет-конференції. – м. Миколаїв. «Відокремлений структурний підрозділ «Миколаївський комплекс Національного університету «Одеська юридична академія» –17 травня 2013 р. – Миколаїв : Іліон, 2013. – С. 95–99.

3. Долинська М.С. Деякі аспекти видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом малолітнім та неповнолітнім спадкоємцям/ М. С. Долинська// Сборник научных трудов SWorld / Материалы международной научно- практической конференции «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании 2013» (18-29 июня 2013 г.) – Выпуск 2, том 27. – Одесса: Куприенко. – 2013. – С. 66 – 71.

4. Долинська М.С. До питання здійснення нотаріусами правоохоронної діяльності у сфері протидії торгівлі дітьми/ / М. С. Долинська // Боротьба з торгівлею людьми; тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (21 червня 2013 р.). – Львів; Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 49–52.

5. Долинська М.С. До питання посвідчення заповітів за Еклогою, як передумови нотаріального посвідчення заповітів / М.С. Долинська // Фрагментація наукових досліджень: перспективи та проблеми: матеріали міжнародної конференції (28 липня 2013 р.). – К.: Центр наукових публікацій, 2013. – С. 99–102.

6. Долинська М.С. До питання рецепції норм Еклоги при нотаріальному посвідченні шлюбних договорів в Україні / М.С. Долинська // Направления усовершенствования правотворческой деятельности в Украине как основы создания согласованной системы эффективных нормативно-правовых актов: Материалы международной научно-практической конференции (9–10 августа 2013 г.). – Симферополь: Юридическая мысль, 2013. – С. 11–14.

7. Долинська М.С. До питання укладення договорів дарування за Еклогою, як передумови нотаріального посвідчення договорів / М.С. Долинська // Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної адміністрації у напрямку розвитку правової системи України: Міжнародна науково-практична конференція (10–11 серпня 2013 р.). – К.: Центр правових наукових досліджень, 2013. – С. 36–39.

8. Долинська М.С. Правовий статус помічника нотаріуса в Російській Федерації / М. С. Долинська // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (25–26 жовтня 2013 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 40–43.

9. Долинська М.С. Порівняльний аналіз компетентності органів місцевого самоврядування України та Російської Федерації щодо вчинення нотаріальних дій / М. С. Долинська // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського: Матеріали четвертої міжнародної наукової конференції (8–9 листопада 2013 р.). – Націон. Ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 376–379.

10. Долинская М. С. Сравнительный анализ законодательства относительно полномочий помощника нотариуса Российской Федерации и помощника частного нотариуса Украины / М. С. Долинская // Теория и практика современной юридической науки: Тезисы XXI Международной научно-практической конференции (25 апреля 2014 г.). – Ростов-на-Дону: ДЮИ, 2014. – С.16–18.

11. Долинська М.С. До питання значення «Положення про державний нотаріат» 1923 року в діяльності українського нотаріату / М.С. Долинська // Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез III Всеукр. наук.-практ. конф. (21 травня 2014 р.). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – С. 154–156.

12. Долинська М. С. До питання значення «Нотаріального Положення» 1925 року в діяльності українського нотаріату / М. С. Долинська // Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. (30-31 травня 2014 р.). – Запоріжжя, ЗНУ, 2014. – С. 19-21.

13. Долинська М.С. До питання захисту нотаріусом прав заповідача при посвідченні заповіту / М.С. Долинська // Права та свободи людини і громадянина: механізм їх реалізації та захисту різними галузями права: Міжнародна науково-практична конференція (19–20 вересня 2014 р.) – Práva a slobody človeka a občana: mechanismus ich implementácie a ochrany rôznych oblastiach práva: Medzinárodná vedecká konferencia (19–20 septembra 2014 r.). – Братислава, Словацька Республіка. – 2014. – С. 283–286.

14. Долинська М. С. До питання розвитку інституту нотаріальної таємниці в незалежній Україні / М. С. Долинська // Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов: Международная научно-практическая конференция (7-8 ноября 2014 г.). – Кишинев: Б и., 2014 г.(2; 2014). – С. 29–31.

15. Долинська М. С. До питання джерельної бази дослідження українського нотаріального законодавства / М. С. Долинська // Право і держава: проблеми розвитку і взаємодії у XXI ст.: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (30-31 січня 2015 р.). – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – С. 8-10.

16. Долинська М. С. До питання зародження нотаріату та нотаріального законодавства за часів Древнього Риму / М. С. Долинська // Юридична наука та практика у третьому тисячолітті: збірник доповідей Міжнародної наукової конференції (27-28 лютого 2015 р.). – м. Кошице. Університет Павла Йозефа Шафарика. – 2015. – С.13-15.

17. Долинська М. С. До питання про зародження нотаріату в Галицько-Волинській державі / Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез IV Всеукр. наук.-практ. конф. (27 травня 2015 року). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 218–220.

18. Долинська М. С. До питання компетенції нотаріальних органів України / М.С. Долинська // SCIENTIA VINCEMUS! Наукою переможемо: матеріали 2-ої міжнародної науково-практичної конференції «Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження: актуальні проблеми», присвяченої 5-річчю створення кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету імені Тараса Шевченка (25–26 березня 2016 р.). – К.: ЦУЛ, 2016. – С. 101–104.

19. Долинська М. С. До питання здійснення державної реєстрації аграрних суб'єктів нотаріусами України / М.С. Долинська // «Актуальні проблеми соціального права»: Матеріали всеукраїнського «круглого столу», присвяченого 40-річчю кафедри соціального права (1 квітня 2016 р.). – Львів: Кафедра соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка; Український центр соціально-правових досліджень, 2016. – С. 114–117.

АНОТАЦІЯ

Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017.

У дисертаційній роботі проведено комплексний науково-теоретичний аналіз історії законодавства про нотаріальну діяльність в Україні як окремого історико-правового процесу, безпосередньо пов'язаного з історико-правовими процесами становлення нотаріальної діяльності як специфічного виду юридичної діяльності, професіоналізації нотаріальної діяльності, організації, самоорганізації, самоврядування та саморегулювання професійних корпорацій нотаріусів, опосередковано пов'язаного зі становленням правових засад та цінностей нотаріальної діяльності, уявлень про місце та роль нотаріусів, їх професійних об'єднань у суспільстві та державі, правової традиції українського народу.

У дослідженні обґрунтовано, що історія законодавства про нотаріат в Україні ґрунтується на головних відмінностях у праві, історичною основою яких були зміни в політичній, економічній, соціальній, релігійній історії.

Виокремлено дві історичні лінії у розвитку інституту нотаріату на українських землях, які формували його два типи: публічний (державний) та латинський (вільний) нотаріат; а також виконано періодизацію розвитку законодавства про нотаріальну діяльність в Україні з виділенням чотирьох етапів – церковно-партикулярного, державно-правового, радянського, сучасного (публічно-саморегулюючого).

Ключові слова: нотаріальна діяльність, законодавство про нотаріальну діяльність, нотаріус, заповіт, договір, нотаріальна таємниця.

АННОТАЦІЯ

Долинская М. С. Становление и развитие законодательства о нотариальной деятельности в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2017.

В диссертационной работе проведен комплексный научно-теоретический анализ истории законодательства о нотариальной деятельности в Украине как отдельного историко-правового процесса, непосредственно связанного с историко-правовыми процессами становления нотариальной деятельности как специфического вида юридической деятельности, профессионализации нотариальной деятельности, организации, самоорганизации, самоуправления и саморегулирования профессиональных корпораций нотариусов, опосредованно связанного со становлением правовых основ и ценностей нотариальной деятельности, представлений о месте и роли нотариусов, их профессиональных объединений в обществе и государстве, правовой традиции украинского народа.

В исследовании обосновано, что история законодательства о нотариате в Украине основывается на главных различиях в праве, исторической основой которых были изменения в политической, экономической, социальной, религиозной истории. Среди существенных изменений, которые повлияли на развитие института и правовое регулирование нотариальной деятельности, были рецепция римского права в средневековой Европе, становление современного (модерного) государства, развитие и унификация государственного права, систематизация частного (гражданского) права.

Выделены две исторические линии в развитии института нотариата на украинских землях, которые формировали его два типа: публичный (государственный) и латинский (свободный)

нотариат. Публичный характер нотариата обеспечивало законодательство о нотариате, установленное государством. Частный характер латинского (свободного) нотариата обеспечивало корпоративное право, основу которого составляли уставы профессиональной нотариальной корпорации. Публично-частный характер института нотариата на современном этапе развития обеспечивает не только законодательство Украины о нотариате, но и акты «мягкого» нотариального права, в которых сформулированы общепризнанные профессиональные и этические принципы нотариата (например, Европейский кодекс нотариальной профессиональной этики).

Выполнено периодизацию развития законодательства о нотариальной деятельности в Украине с выделением четырех этапов – церковно-партикулярного, государственно-правового, советского, современного (публично-саморегулирующегося).

Проанализирован процесс профессионализации нотариальной деятельности на украинских землях, показано, что он имел эволюционный характер и фактически основан подготовкой и номинированием нотариусов-русинов (украинцев) в Замойской академии. С тех пор правовое регулирование нотариальной деятельности ориентировано на определение правового статуса нотариуса, профессиональных и этических требований к нему, места нотариальных корпораций (органов, организаций) в государственном и правовом механизме, саморегулирования профессиональных объединений нотариусов.

В диссертации на основе исторической традиции и тенденций развития нотариальной деятельности в Украине обоснована целесообразность специального законодательного регулирования нотариального процесса путем принятия Закона Украины «О нотариальном процессе» или «Нотариальное производство».

Ключевые слова: нотариальная деятельность, законодательство о нотариальной деятельности, нотариус, завещание, договор, нотариальная тайна.

SUMMARY

Dolynska M. S. Formation and development of the notarial activities legislation in Ukraine.

– Printed as manuscript.

The thesis for the scientific degree of Doctor of Law in speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2017.

The dissertation deals with the comprehensive scientific and theoretical analysis of the history of the notarial activities legislation in Ukraine as a special historical and legal process, directly associated with the historical and legal processes of formation of notarial activities as a specific type of legal activity, professionalization of the notary activities, organization, self-organization, self-administration

and self-regulation of notaries' professional corporations, indirectly connected with the establishment of legal principles and values of the notarial activities, notions about the place and role of notaries, their professional associations in the society and the state, legal traditions of the Ukrainian people.

The research paper proves that the history of the notariate legislation in Ukraine is based on the main differences in law, and changes in the political, economic, social, and religious history were their historical background.

Two historical lines in the development of the notariate institution on the territory of Ukrainian lands, which constituted its two types, are distinguished: public (state) and Latin (free) notary system; and the periodization of the development of the notarial activities legislation in Ukraine, which includes four stages – canonical-civil, public-legal, Soviet and modern (public and self-controlling), is carried out.

Key words: notarial activities, notarial activities legislation, notary, will, notarial transaction, notarial secrecy.

Підписано до друку 10.03.2017 р.

Формат 60x84/16

Обсяг 1,9 авт. арк.

Тираж 100 прим. Папір офсетний.

Друк: ФОП Кундельська В.О.

79037, м. Львів, вул. Студинського, 4.

Виписка з ЄДР серія АА № 543619 від 22.10.2007 р.

Тел.: 0962706287; 0502279139.

e-mail: genaprint@gmail.com